

Els terrenys de pastura a la vall del Madriu-Perafita-Claror

Els orígens, l'edat mitjana: Forganyà (Claror i Perafita)

Les primeres notícies que tenim de l'explotació ramadera a la vall del Madriu daten de finals segle XIII i ens les proporciona una sentència del Comte de Foix Roger Bernat III però probablement abans ja s'està accedint a les seves pastures.

Aquest és un moment històric, en què es va produir un augment de la cabana ramadera i això va suposar un creixement de la necessitat de superfícies de pastura en terreny comunals.

A Catalunya els segles XI i XII el nombre de mercats va augmentar. Les fires es feien un o dos cops a l'any, i duraven diversos dies. A partir del segle XIII es va assolir un període de major activitat.

Cobrir aquesta necessitat de pastures no es va fer sense dificultats i va comportar enfrontaments a les zones limítrofes entre parròquies.

El 1289 el Comte de Foix, Roger Bernat III, va dictar una sentència en una disputa entre les parròquies de Sant Julià de Lòria i Andorra la Vella pel dret d'ús de les muntanyes de Forganyà i Perafita, situades al vessant oest de la collada de la Maiana. Des de la parròquia de Sant Julià de Lòria reclamaven tenir el mateix dret d'ús del territori de la comarca de Perafita que el que ja tenien a la muntanya de Forganyà (actualment coneguda com a Claror).

La sentència dictaminava que ambdues parròquies tenien dret d'ús de les pastures de les muntanyes de Forganyà i Perafita, des de la Maiana cap a ponent.¹ És a dir, la zona quedava amb un ús compartit, entre les dos parròquies. Això explica per què no hi ha cortons a aquesta zona però sí orris que demostren la seva utilització ramadera, tant a la zona de Claror com a la de Perafita.

Un orri és una estructura bastida en pedra seca, amb forma de passadís amb un mur a banda i banda i acompanyat d'una o més cabanes i una pleta, i que servia per facilitar l'operació de munyir les ovelles dels ramats. En documentació del segle XVIII se cita una segona sentència de l'any 1346, però que no s'ha conservat.²

Al segle XVII de nou van sorgir conflictes per l'ús ramader d'aquesta zona, com ho testimonia una sentència dels Batlles de l'any 1607.

David Mas i Canalís,
historiador

Al ser Claror una zona d'ús comú, per a l'ocupació dels orris i les seves cabanes, es va establir un costum no escrit segons el qual aquell dels homes d'Andorra o de Sant Julià que fos el primer en posar un senyal, que consistia en un ram de boix, la coberta de la teulada de l'orri de Claror el matí de Sant Bernabé podria emprar-lo durant tot l'any. La sentència dirimia sobre qui havia posat primer aquest senyal, si un pastor d'Andorra o un de Sant Julià. Van guanyar el litigi els d'Andorra, perquè tot i que quan els pastors de Sant Julià hi van arribar, ells no hi eren, sí que havien deixat posat el ram o senyal damunt de la cabana de l'orri.³

Edat moderna, l'inici i auge dels cortons

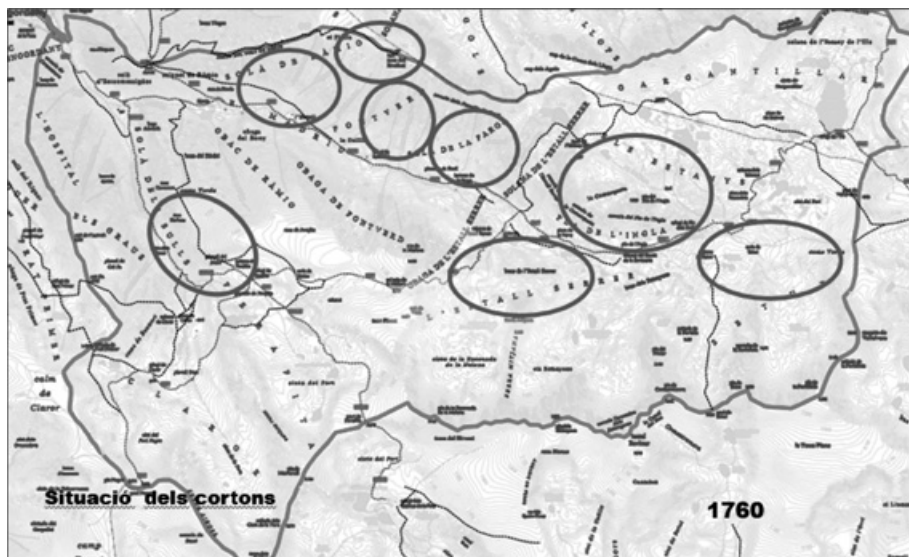
A l'alta edat moderna, durant el segle XVI i XVII la situació internacional que envoltava a Andorra, amb constants enfrontaments entre els dos veïns, els regnes d'Espanya i França, va afavorir el comerç transfronterer, ja que Andorra, mercès als privilegis de que disposava, tant a un costat com a l'altre dels Pirineus actuava de pont comercial entre ambdós regnes en moments en que teòricament la frontera estava tancada. El bestiar oví, i els productes que se'n derivaven, sobretot la carn i la llana, tenien una gran demanda. En el cas de la llana la producció local no donava abast i els comerciants andorrans havien de recorre a la seva compra a Tarascó per després exportar-la a Catalunya.

Això va permetre l'enriquiment de les cases que el practicaven, i és en aquest període històric que sorgeixen les grans pairalies a totes les parròquies. Això va afectar l'estructura de la ramaderia, dels petits ramats que cada casa de pagès tenia com un complement a la seva econòmica agrícola, es va passar als grans ramats de les cases fortes, ja directament destinats al comerç i on els propietaris actuen com empresaris comercials. Aquests canvis van implicar una major competència a l'hora d'accedir a les pastures comunals de l'alta muntanya, en el cas que ens ocupa les de la vall del Madriu, que fins llavors eren de lliure accés. Per fer front a la conflictivitat que això implicava el Comú va procedir a llogar els terrenys de pastura, posant-los a subhasta, es creava així la figura dels cortons: terrenys comunals arrendats a particulars durant l'estiu, o el que es coneixia també com vendre les herbes.

El primer cop que es van treure a subhasta les pastures de la vall del Madriu va ser l'any 1617. En aquest moment, tot el fons de la vall, conegut com Ribera dels Orris, es va llogar com un sol cortó. Aquest lloguer suposava la privatització temporal d'un terreny comunal, però comportava avantatges per a ambdues parts; per al Comú suposava d'un guany econòmic i als propietaris els permetia disposar en forma de monopoli de les millors pastures de la vall. De fet aquestes dues parts són una sola, ja que qui exercia el poder al Comú, i ocupava els càrrecs de Cònsols, eren els caps de les cases fortes, que a la vegada eren els propietaris dels gran ramats.

El fet que es llogués un sol cortó no va acabar de resoldre el problema de la competència a l'hora d'accedir a les pastures i la solució es va trobar uns anys més tard, amb la partició del cortó de la Ribera dels Orris en quatre cortons separats: Setut, Sodornet, Baell i l'Estall Serrer, amb la qual cosa es permetia l'accés a les pastures a més propietaris. A la vegada, amb aquesta repartició el comú va quadruplicar els seus ingressos. A l'inici el preu del

cortó de la Ribera dels Orris no era massa elevat, quasi bé simbòlic, unes 9 lliures. Quan van ser dividit, el preu de cada un dels nous cortons va passar a ser d'entre 12 a 16 lliures. El 1670, els guanys obtinguts pel Comú d'Andorra eren de 75 lliures. Al segle XVIII s'hi van afegir els cortons de la Tossa, el del Solanet de Ràmio, el de les Eres, el de Fontverd, i el dels Sull i Brulls, a la vall de Perafita i Claror.

Emplaçament dels cortons de la vall del Madriu-Perafita-Claror a mitjan segle XVIII

De l'explotació de les pastures hi participaven també ramats forasters originaris del sud dels Pirineus mitjançant el sistema anomenat *conlloc*, amb el qual ramaders andorrans a l'estiu integraven en els seus ramats, animals de propietaris de fora, tot pagant un tribut al Consell de la Terra per cada animal, dit *l'estrany*.

La ramaderia ovina va arribar al seu màxim desenvolupament a la primera meitat del segle XVIII. A principi d'aquest segle la parròquia d'Andorra la Vella ocupava el segon lloc en importància en l'aspecte ramader, amb una quantitat de bestiar menut (que consta als comptatges pel pagament del tribut de la quèstia com a "averies"), que se situa entre sis i set mil caps, i que va arribar al seu màxim l'any 1730.

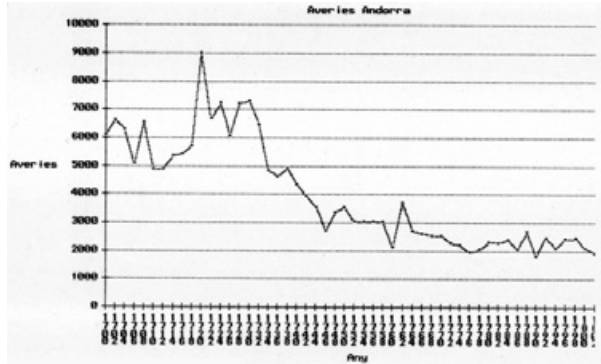
A partir d'aquesta data el nombre d'animals que integraven la cabana ovina va començar a disminuir. El 1734 es va iniciar una forta crisi deguda als efectes d'una important epidèmia de pigota (la verola de les ovelles), i de la qual la parròquia ja no es va recuperar. A principis del segle XIX el nombre d'averies declarades es va situar en 2.000, una xifra que, amb lleugers canvis es va mantenir a tot el llarg del segle XIX.

A banda de l'esmentada epidèmia, el motiu d'aquesta davallada el tenim en un canvi d'interessos per part dels grans propietaris andorrans que en aquest període veien més rendible la cria de bestiar gros, més concretament de mules.

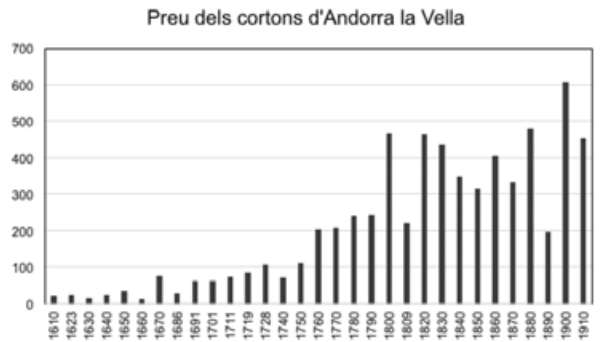
Això va venir determinat pel fet que a Catalunya, després de la Guerra de Successió es va aplicar la fiscalitat dictada pel Decret de Nova Planta, que carregava amb impostos la producció local, mentre que Andorra, mercès a l'anomenada Sentència de Manutenció, obtinguda el 1731, es podien exportar a Catalunya els caps de bestiar gros sense haver de pagar drets de duana, amb la condició que fossin originaris del país, cosa que va impulsar la remunta local.

A la vall del Madriu l'orientació de l'activitat ramadera vers el bestiar gros es va plasmar en la demanda de boïgues i judicacions de terrenys (la boïga era el lloguer temporal d'un terreny, la judicació comportava la venda a un particular, d'un terreny comunal, sovint a crèdit), a la part baixa de la vall, que va donar lloc a l'establiment de prats de dall i la construcció de bordes i cortals a la part baixa de la vall, a Ràmio, Entremesaigües, l'Estall o l'Hospital, entre d'altres espais.

En un primer moment aquest canvi de tendència no va afectar a l'ús dels cortons de la vall, el preu dels quals va continuar augmentant durant el segle XIX fins arribar a un total de 450 lliures l'any 1800. Aquesta contradicció entre la disminució del nombre d'ovelles i l'augment dels preus de les pastures només té una explicació: la pràctica del conlloc a que hem fet referència.⁴

Evulsió del nombre d'averies' de la parròquia d'Andorra la Vella al segle XVIII

Evulsió del preu dels cortons de la parròquia d'Andorra la Vella des del seu inici, el 1910

El període contemporani, l'abandó dels cortons

A la llarga, i de forma progressiva els cortons es van anar abandonant, o millor dit, el seu ús es va anar canviant.

Primer, entre finals del segle XVIII i el primer quart del segle XIX, es van deixar de llogar els cortons de la Tosa de la Braibal, que era el de més difícil accés, i el dels Sulls i Brulls, que era el de més difícil accés.

Poc més tard, a partir de 1830, ja no es van llogar els cortons de Setut i Sodorret, situats al fons de la vall havien estat la zona de pastura més important del Madriu.

A les successives subhastes es pot observar com hi ha una tendència a preferir llogar els cortons més propers, i a principis del segle XX Baell i l'Estall Serrer s'havien convertit en els dos cortons principals.

Paral·lelament a l'abandó dels cortons de la part alta de la vall se'n va crear de nous a la part mitjana, com el de l'Obaga de Fontverd, que va començar a sortir a subhasta a partir de 1820, o el de la Farga i el del Solà de Ràmio, que es van llogar a partir de 1840, pocs anys després del tancament del Madriu.

Després d'haver quedat desert en un parell de subhastes, el 1915 va ser l'últim any que es va llogar el cortó de l'Estall Serrer. El Comú va establir que a partir de llavors hi podia entrar el bestiar gros, previ pagament d'una quantitat per cada cap. Molt probablement s'estava fent el mateix a la zona dels antics cortons de Setut i Sodorret.

A partir de l'any 1930 cada cop més sovint la subhasta dels cortons va quedar deserta en la seva totalitat com conseqüència de la progressiva desaparició de la ramaderia ovina al país.⁵ La decadència d'aquesta activitat econòmica és un dels motius de la crisi per la que va passar Andorra entre finals del segle XIX i mitjan XX. La causa van ser diversos factors: la construcció del Canal d'Urgell el 1860 va suposar la desaparició dels conreus de secà on es portaven a l'hivern en transhumància els ramats andorrans, l'aparició de la indústria tèxtil catalana, basada en el cotó americà, va reduir la demanda de llana, i, finalment, la retirada de les franquícies duaneres a partir de 1880, en les quals es basava el comerç andorrà.

L'obertura al bestiar gros d'aquells cortons que no s'havien pogut llogar per a portar-hi ovelles, és un indicatiu del canvi en la tendència de l'ús de les pastures de la vall on els ovins van anar sent substituïts progressivament pel bestiar gros, ja sigui vacum o equins, ja que de mules encara hi havia demanda la primera meitat del segle XX perquè la mecanització no havia arribat al camp.

Aquest es va accentuar a partir de mitjans segle XX quan l'any 1944 els pagesos andorrans van arribar a un acord per poder portar llet a les Lleteries de la Seu, i la introducció de vaques lleteres, la qual cosa va comportar una recuperació de les pastures de la vall del Madriu-Perafita-Claror, per a portar-hi a pasturar aquests nous inquilins. D'aquesta recuperació en són un testimoni les diferents *cabanes de vaquer*, que es van construir els anys cinquanta en diferents indrets que venen a coincidir amb els antics cortons: Setut, l'estany de la Bova, el Serrat de la Barracota (pla de l'Inglà), Fontverd, Perafita, Claror i, la darrera, la barraca de la Farga, construïda els anys seixanta.

En l'actualitat es continuen emprant les pastures de la vall i els animals que les aprofiten

van canviant segons la tendència de la ramaderia a Andorra en general, que en l'actualitat va adreçada als animals destinats a l'obtenció de carn, ja siguin vaques o cavalls.

Al llarg del temps l'explotació ramadera de la vall ha anat deixant testimonis de la seva pràctica i de la seva evolució, escampats per tota la seva superfície: els orris, les pletes i les cabanes de pastor, les bordes i feixes, i finalment les cabanes de vaquer, i que com a traça material de l'activitat humana en el paisatge han estat cabdals per a la declaració de la vall com patrimoni de la humanitat dins la categoria de paisatge cultural, per part de la Unesco, l'any 2004.

Notes

1- Arxiu Comunal de Sant Julià de Lòria, doc. núm. 176.

2- Arxiu Comunal de Sant Julià de Lòria, doc. núm. 101.

3- Riera.

4- Llibre d'actes del Comú d'Andorra la Vella, 1554-, ACA_107, Llibre d'actes del Comú d'Andorra la Vella, 1754-1836, ACA_0115, Arxiu del Comú d'Andorra la Vella (ANA).

5- Llibre d'actes del Comú d'Andorra la Vella, 1754-1836, ACA_0115, Llibre d'actes del Comú d'Andorra la Vella, 1836- , ACA_117, Arxiu del Comú d'Andorra la Vella (ANA).